

ДОСВІД РЕКОНСТРУКЦІЇ ІКОНОСТАСА ДЕРЕВ'ЯНОЇ ЦЕРКВИ СВ. ДУХА В с. КОЛОЧАВА-ГОРБ МІЖГІРСЬКОГО РАЙОНУ

УДК 7.021.7(477.87)

Петро ХОДАНИЧ,

*кандидат педагогічних наук, доцент ЗППО, член
Національної спілки майстрів народного мистецтва України,
м. Ужгород, Україна*

Анотація. У статті мова йде про організаційний та науково-мистецький досвід, набутий творчою групою в процесі реконструкції дерев'яної церкви Св. Духа в с. Колочава-Горб.

Ключові слова: дерев'яна архітектура, пам'ятка національного значення, реконструкція.

Закарпатська дерев'яна архітектура належить до золотого фонду українського дерев'яного зодчества. Однак в силу характерної нестійкості самого матеріалу – дерева – постійно знаходиться у стані небезпеки. Чимало дерев'яних церков у ХІХ-ХХ ст. замінено мурованими, чимало згоріло. В останні десятиліття в області відзначається процес інтенсивної реконструкції діючих храмів, підлаштування їх інтер'єрів до вимог певної релігійної конфесії. Законодавства, яке б регулювало відносини церковної громади щодо збереження і використання історичних пам'яток, в Україні нема. Нерідко з церков викидаються унікальні іконостаси, свічники, престоли, аналої, панікадила тощо, – втрачається ціла мистецька епоха, яка на сьогодні зовсім мало досліджена. Тому серед нагальних завдань культурно-мистецької і політичної еліти України є збереження і дослідження тих пам'яток, що залишилися.

До таких належить і дерев'яна церква Св. Духа в селі Колочава-Горб Міжгірського району Закарпатської області. Це пам'ятка національного значення і належить до найвищих досягнень дерев'яного зодчества Українських Карпат, охоронний № 216-н/1.

Церква Св. Духа с. Колочава-Горб – це дерев'яний двозрубний тридільний храм. Зруб виконано з модрини, яку за переказами, заготовлено в лісі, що ріс на околиці самого села. На початку 2000 р. пам'ятка архітектури знаходилась у занедбаному стані. Протікав покритий смерековою дранкою

дах, бані. В інтер'єрі храму не залишилося жодного елемента художнього оздоблення. Прилегла територія не охоронялася. Біля церкви збереглися два реліктові дерева: модрина, діаметром біля 100 см і такого ж діаметру липа, посадженні у рік зведення храму.

Виникла нагальна потреба в ремонті і збереженні храму, приведенні у відповідність до статусу пам'ятки національного значення прилеглої території. З ініціативи і фінансової допомоги уродженця села народного депутата України С. М. Аржевітіна церкву Св. Духа було вирішено відремонтувати, огородити прилеглу територію, відновити втрачений іконостас. З цією метою сформовано творчу групу: художники-різьбярі Ходанич П. М. (керівник проекту), Ходанич М. П. та архітектор Гецько В. І. (1, 453-463).

Упродовж 2006-2009 рр. було відремонтовано частину даху, впорядковано територію і обгороджено дерев'яною огорожею, головним її акцентом стали дерев'яні ворота з дашком, виконаним за старими фото (2, 130). Всі роботи в дереві виконали місцеві майстри.

Головне творче завдання полягало у створенні проекту реконструкції втраченого іконостасу з метою його подальшого виготовлення та встановлення у храмі. Було визначено наступні етапи роботи:

1. Дослідження історії храму.
2. Вивчення художньо-стилістичних особливостей іконостасів кінця XVIII – поч. XIX ст., відомих у науковій літературі як «бойківське бароко».
3. Пошук втраченого іконостаса церкви Св. Духа як пам'ятки сакрального мистецтва.
4. Створення проекту реконструкції іконостаса.

Теоретичною базою дослідження стали наукові праці В. І. Свенціцької, П. Желтовського, Є. Ізворіна (Недзельського), Г. Логвина, В. Отковича, Д. Степовика, В. Грешлика, С. Дмитрух, В. Пушкаша, М. Приймича, М. Сирохмана та ін. Названі автори розглядають характерні художньо-стильові ознаки ікономалярства, різьблення іконостасів у храмах українських Карпат і закарпатської Бойківщини, зокрема. Вони сходяться на думці, що твори сакрального мистецтва названого регіону «не виходять за межі поширеної в українській іконографії схеми» (В. Откович. Закарпатська народна ікона XVII-XVIII ст.) Тобто, закарпатську іконографію, різьблення мусимо розглядати в контексті загальноукраїнського сакрального мистецтва.

Творча група, орієнтуючись на наукові праці названих авторів, виділила групу найбільш типових і характерних іконостасів, що збереглися у дерев'яних церквах закарпатської Бойківщини, таким чином були досліджені іконостаси церков у Воловецькому районі – Св. Духа в с. Гукливей; Міжгірському районі – Різдва Пр. Богородиці в с. Пилипець, Св. Миколи Чудотворця в с. Подобовець, Св. Миколая в с. Ізки, Св. Духа с. Колочава-Горб, Св. Арх. Михайла в с. Негровець.

Названі храми були зведені у XVIII ст., тобто в один період з церквою Св. Духа с. Колочава-Горб. Дослідження підтвердило гіпотезу, що вони мають спільні художньо-стильові характеристики. Здійснено письмовий опис іконостасів, опитано церковнослужителів, старожилів, зроблено більше 200 кольорових фотографій досліджуваних іконостасів.

Напис на одвірку храму: «Создан храм сей авче (1795) при пар. Іоані Поповичі, при царі Францішке II, майстрові Ференц Текка, тогда був великий голод». Отже, напис засвідчив ім'я будівничого, хоча біографія і творчість Ференца Текка залишається маловідомою. Храм належав греко-католицькій церкві з відповідним щодо вимог престолом, іконостасом, аналоєм та іншими атрибутами. Стіни було оформлено іконами. Храм був діючим до середини 20-х рр. XX ст. і відповідно його фізичний стан постійно підтримувався на належному рівні громадою.

У 1921-1923 рр. виникає міжконфесійний конфлікт, пов'язаний з переходом частини вірників з греко-католицизму в православ'я. Влада Чехословаччини вирішила не втручатися у конфлікт і закрила церкву для богослужіння обом ворогуючим сторонам. Так почався процес руйнування храму. Частина церковного майна згодом була передана для потреб православної громади, яка збудувала неподалік дерев'яну церкву. За згодою влади було демонтовано і перенесено на подвір'я нового храму дерев'яну дзвіницю з трьома дзвонами. Дзвіниця збереглася до нинішнього часу, однак стіни й дах покрито листами алюмінію, і вона втратила первісну привабливість.

У 1949 р. на території Закарпатської області було ліквідовано греко-католицьку церкву, а її майно передано у володіння УПЦ МП. Залишившись без господаря, 9 січня 1953 р. храм Св. Духа була знято з реєстрації об'єктів церковної власності. Незабаром його передали в користування місцево-

му колгоспу, який влаштував комору для зберігання картоплі й кормового буряка. Іконостас було розібраного, елементи різьблення, колони, ікони поскладали в дзвіниці.

На початку 1960-х рр. церква була перетворена у «музей атеїзму». Завдяки новому статусу в 1969-1970 рр. було відремонтовано дах.

У 1973-1978 рр. створюється Закарпатський музей народної архітектури та побуту в м. Ужгороді. На територію музею у 1975 р. було перенесено з м. Мукачева дерев'яну Шелестівську церкву. Однак під час перенесення храму було викрадено частину ікон, царські та дияконські врата.

З метою реконструкції іконостаса Шелестівської церкви було прийнято рішення використати ікони іконостасу церкви Св. Духа. Це підтверджують реєстраційні картки Закарпатського музею народної архітектури та побуту, акти, записи, фотографії, зроблені під час перевезення у липні 1977 р. фрагментів іконостасу церкви із с. Колочава-Горб. Однак на сьогодні у згаданому іконостасі знаходимо тільки 13 автентичних ікон церкви Св. Духа.

Дослідниками виявлено записи в реєстраційному журналі про передачу ікон святочного ряду церкви Св. Духа церкві Св. Михаїла с. Ільниця-Новоселиця Іршавського р-ну згідно з наказом Міністерства культури УРСР № 361 від 13. 09. 1989 р. У березні 2006 р. Ходанич П. М. і Ходанич М. П. здійснили експедиційну поїздку в с. Ільниця-Новоселиця. Названа церква Св. Михаїла належить до УПЦ МП. У результаті дослідження виявлено:

1) іконостас церкви Св. Михаїла виконано в кінці XIX ст. у стилі, який тяжіє до пізнього рококо і еkleктики;

2) ікони із церкви Св. Духа с. Колочава церкві Св. Михаїла в с. Ільниця-Новоселиця не передавалися. В архіві церкви нема актів прийому ікон, про це також не пам'ятають ні представники церковної двадцятки, ні старожили села.

Висновок: наказ Міністерства культури УРСР № 361 від 13. 09. 1989 р. – це притаманна тодішньому часові фальсифікація з метою викрадення творів сакрального мистецтва.

Основним виконавцем робіт з перенесення Шелестівської церкви була Львівська міжобласна спеціалізована реставраційна науково-виробнича майстерня, вона ж реставрувала ікони.

Наявність ікон церкви Св. Духа с. Колочава-Горб в Шелестівській церкві засвідчує відповідний напис на стіні останньої.

Творча група з реконструкції іконостаса церкви Св. Духа, проаналізувавши наявні архівні матеріали, прийшла до

висновку, що при встановленні іконостасу Шелестівської церкви на території музею-скансена використано тільки частину ікон церкви Св. Духа. Згідно з архівними документами вдалося скласти загальний список збережених ікон церкви Св. Духа, створити відповідну фотосхему відповідно до канонічних вимог (*Додаток 1*), виявлено фрагменти різьблення (*Додаток 2*). Цікавим виявився факт, що царські врата були передані Свято-Серафимівському монастирю у с. Боржавське (кол. с. Заднє) Іршавського району.

Дослідження показали, що іконостаси церкви Св. Духа і, відповідно, Шелестівської церкви різняться за художньо-стильовими особливостями. Як свідчать фото 1973 р. іконостасу Шелестівської церкви до його перенесення в музей-скансен (*Додатки 3*), він має такі особливості:

- за основними художньо-стильовими ознаками іконостас належить до стилю бароко;
- апостольський ряд складається з 12 одноосібних ікон апостолів, які розділені різьбленими колонами;
- пророчий ряд складається з 12 окремих ікон старозавітних пророків;
- різьблення барокове. Царські і дияконські врата відсутні. Встановлені у процесі реконструкції царські врата невідомого походження. Іконостас завершували ажурні різьби довкола постаті розп'ятого Христа (на сьогодні втрачені).

Характер художньо-стильових особливостей іконостасу церкви Св. Духа наступний:

- іконостас належить до стилю бойківського бароко. Живопис ікон характеризується каліграфічним контуром, пропорційністю постатей апостолів, в кольоровій гамі переважають червоні, білі, охристі та сірі фарби;
- пророчий ряд складається з 6 окремих ікон, де попарно зображено 12 старозавітних пророків; ікони у круглих рамах на двох трапецевидних плоскорізьблених площинах. Одна з них (права) зберігається як музейний експонат у Шелестівській церкві;
- апостольський ряд складається з 6 окремих ікон, де попарно зображено 12 апостолів. Ці ікони встановлено в Шелестівській церкві;
- наявні колони апостольського ряду (експонати в Шелестівській церкві), виконані у вигляді прорізної рельєфної різьби з елементами листя, плодів винограду і капітелями у вигляді листків, що нагадують лотос;

– царські ворота у вигляді наскрізної різьби в стилі бароко з 6-ма медальйонами: 2 ікони Благовіщення і 4-ма євангелістами. Дияконські двері: ліворуч – Архангел Гавриїл з лілією і праворуч – Архангел Михаїл з мечем стоїть на сатані. На одвірках царських врат зображені Св. Василій Великий та Іоан Златоуст;

– іконостас завершував фігурний хрест.

Виявлено також наступні відмінності іконостасів: ширина нави церкви Св. Духа – 6,3 м, а Шелестівського храму – 6,2 м; по висоті ікони апостольського ряду Шелестівської церкви на 15 сантиметрів менші за аналогічний ряд ікон церкви Св. Духа.

Реставратори, таким чином, були змушені узгодити розміри, художньо-стилістичні особливості двох різних іконостасів. За основу було взято дерев'яну частину іконостаса Шелестівської церкви. Під час реставрації було порушено його первісний вигляд, гармонію (*Додаток 4*). Реставратори демонтували з апостольського ряду проміжні колони, і в нових отворах розмістили ікони церкви Св. Духа із зображеними попарно апостолами.

Це підтверджують головний реставратор проекту І. Могитич та учасник експедиції 1977 р. науковців-реставраторів у с. Колочава-Горб кандидат мистецтвознавства Н. І. Слінченко, на сьогодні – провідний вчений-реставратор Інституту мистецтвознавства, реставрації і живопису. Слінченко Н. І. також засвідчила, що реставратори разом з представниками Ужгородського музею-скансена знайшли іконостас церкви Св. Духа розібраним. Ікони, деталі різьблення знаходилися у старій дзвіниці і їх нібито хотіли спалити. Тому перенесення в Ужгород збереженої частини цього іконостасу треба розцінювати як факт вчасного збереження.

Науковець відносить іконостас церкви Св. Духа с. Колочава-Горб до стилю «бойківського бароко». Близькі за художньо-стилістичними характеристиками іконостаси в дерев'яних церквах с. Ізки, с. Пилипець, с. Подобовець Міжгірського та с. Гукливий Воловецького районів. Слінченко Н. І. надала творчій групі копії записів зі свого польового журналу експедиції до церкви Св. Духа с. Колочава-Горб у 1977 р. і висловила думку, що наприкінці XVIII ст. працювала артіль, яка виготовляла іконостаси в тодішній Угорській Русі, зокрема, для названих сіл.

Важливим етапом дослідження стала зустріч-консультація у Львові зі спеціалістами інституту «Укрзахідпроектрес-

таврація». Творча група ознайомилась з проектно-реставраційною документацією ансамблю пам'ятки архітектури, назва документа «Церква Зішестя Святого Духа (Святодухівська церква) та дзвіниця 1795 р.». Інститут надав ксерокопії креслень, що прискорило завершення досліджень.

Творча група на підставі зібраних наукових, архівних матеріалів, польових досліджень та зауважень фахівців створила проект реконструкції іконостаса Св. Духа с. Колочава-Горб і подала його на затвердження до Консультаційної ради з питань охорони культурної спадщини Закарпатської області. Проект пройшов відповідну експертизу, і його було схвалено (Додаток 5). Згідно з Протоколом № 2 від 16 червня 2006 р. творча група отримала відповідний дозвіл на реконструкцію іконостасу (1, 453).

Таким чином, набутий досвід роботи над проектом реконструкції іконостаса церкви Св. Духа, як зниклої пам'ятки сакрального мистецтва національного значення, показує, що така творча робота можлива. У зв'язку із втратою чисельних пам'яток духовної культури на території не тільки закарпатської Бойківщини, але й України загалом постає нагальна необхідність у об'єднанні творчих зусиль митців, меценатів і держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аржевітин С. М. Релігія: Історія верховинського села Колочава. – Київ: Майстерня книги. – С. 453-463
2. Vavrousek B. Církevní památky na Podkarpatské Rusi. – Praha, 1929. – Фото 130

THE EXPERIENCE OF ICONOSTASIS RECONSTRUCTION IN WOODEN CHURCH OF THE HOLY GHOST (VILLAGE OF KOLOCHAVA-HORB, MIZHHIRJA DISTRICT)

Petro KHODANYCH,

Ph. D., (pedagogy), assistant professor of Zakarpattia INSET Institute, member of the National union of craftsmen of Ukraine, Uzhhorod, Ukraine

Annotation. *The article renders the organizational, scientific and artistic experience, gained by the creative group in the process of reconstruction of the Holy Ghost wooden church iconostasis in the village of Kolochava-Horb.*

Key words: *wooden church architecture, monument of national value, reconstruction.*

Додаток 1

**Фотосхема і список збережених ікон церкви Св. Духа
с. Колочава-Горб, розміщення ікон згідно канонічних вимог.**

1. Св.Миколай;	30. Св.Ап. Яков і Іоанн;
2. Св.Бг.Марія з Ісусом-сином;	31. Св. Ап. Фома і Варфоломій;
3. Ісус Христос	32. Христос Архієрей;
25.Тайна вечеря	36. Пр.Мойсей, Соломон;
26.Св.Ап. Семіон і Філіп;	37. Пр. Яків, Ісаакїл;
27. Св.Ап. Андрій і Марко;	38. Пр. Авваакум, Аарон;
28. Св.Ап. Матвей і Петро;	
29. Св.Ап. Павел і Лука;	

37

36

38

26

27

28

32

29

30

31

25

1

2

3

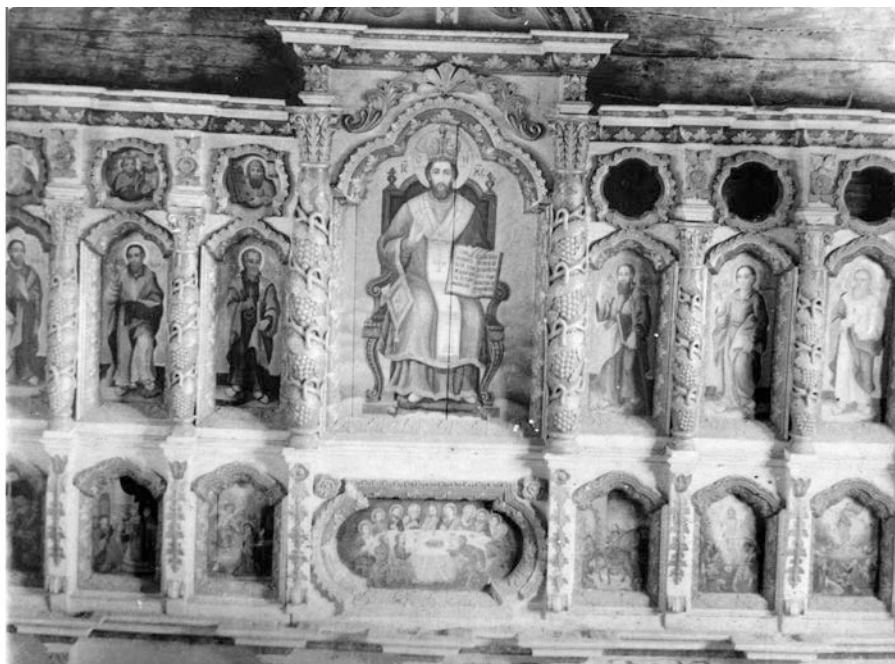
Додаток 2.

Елементи різьблення церкви Св. Духа. Експонати вітлярної частини Шелестівської церкви. Фото 2006 р.

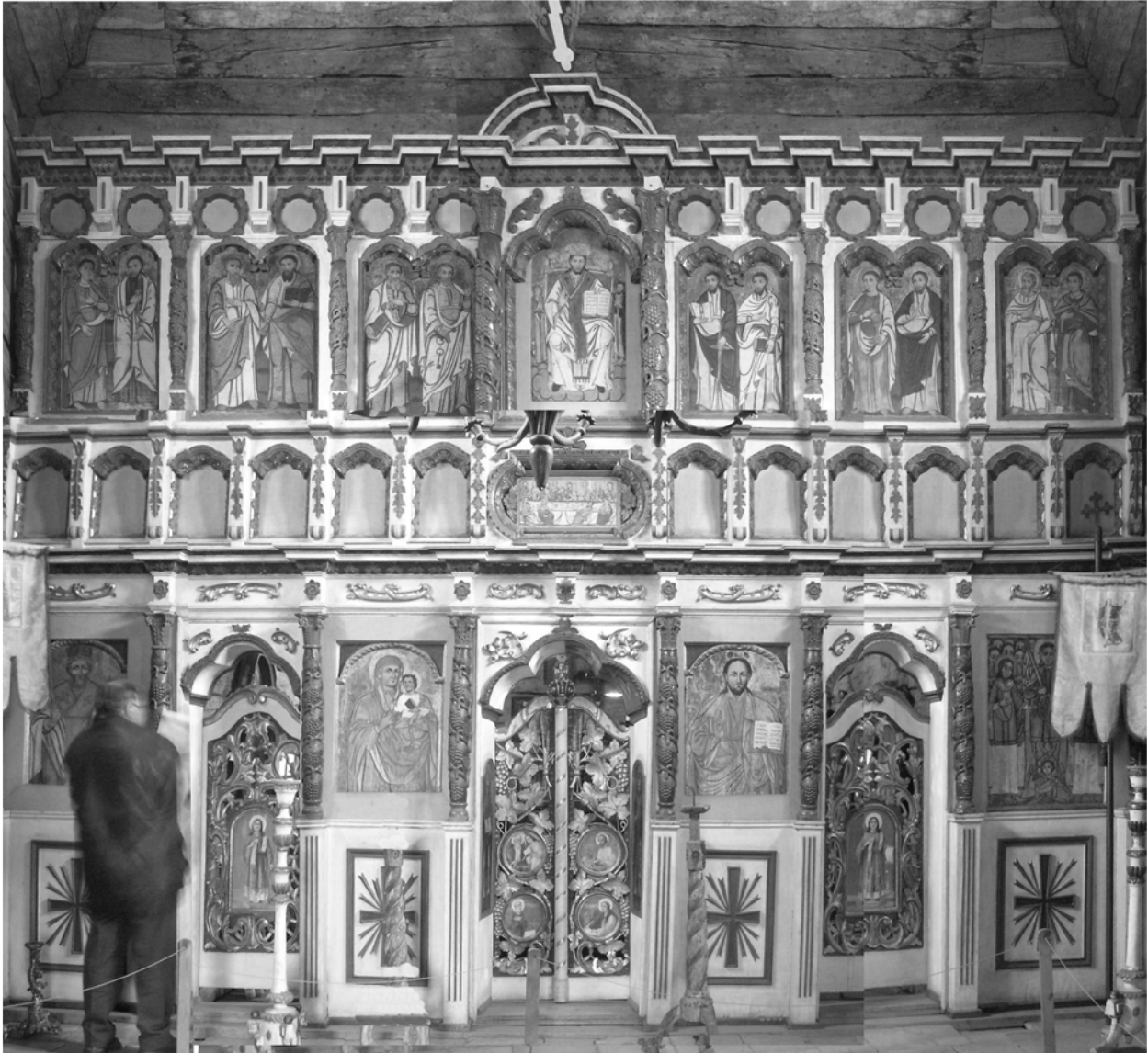
Додаток 3.

Фрагмент іконостасу Шелестівської церкви до його перенесення в музей-скансен з іконами. 1973 р.

Додаток 4.

*Сучасний вигляд іконостасу Шелестівської церкви з іконами
Церкви Св. Духа с. Колочава-Горб.*

Додаток 5.

Проект реконструкції іконостасу церкви Св. Духа
с. Колочава-Горб

